



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk Maanedsskrift



Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland

ved Cl. Eskildsen og H. Lausten-Thomsen.

INDHOLD:

R. P. Rossen: Fra Krigen og Revolutionstiden. — P. Skovrøy: Tre Folkeviser. — Axel Lange og Chr. Seeberg: Nogle sønderjydske Planter, deres Navne og deres Stilling i Folkloren. — Th.: Historier om tyske præsters brug af dansk. — Nicolai Svendsen: Den gamle Vagtmester. — Samleren. —

Nr. 12. — 1. JUNI 1928. — 4. Aarg.

KJØBENHAVNS HANDELSBANK

KJØBENHAVN

ETABLERET 1873

Aktiekapital (fuldt indbetalt) . . . Kr. 50.000.000

Reservefond - 30.713.665

FILIALER I:

AABENRAA - AARHUS - ESBJERG - GRAASTEN
HADERSLEV - HORSSENS - KALUNDBORG - ODENSE
RANDERS - RØNNE - SØNDERBORG - TOFTLUND
TØNDER - VIBORG - VARDE

Biler udlejes

altid pæne og under paalideligt

Førerskab.

Ogsaa over Grænsen.

H. Jensen Toft

Humlekærren, Tønder

Tel. 276.

Paa Ratebetaling sælges:

Dame- og Herrearmbaandsuhre
Stueuhre, Grammofoner,
rustfri Knive, Sølvplet o. s. v.

Forlang Tilbud.

Importlageret

St. Kongensg. 81, København K.

Sønderjydsk Maanedsskrift

Tønder

Postgiro Nr. 9816.

Abonnementspris fjerdingaarlig ved Posten Kr. 1,65, — i
Boghandelen eller frit tilsendt fra Seminarielærer Eskildsen
i Tønder Kr. 1,50.

Fra Krigen og Revolutionstiden.

Af R. P. Rossen.

1. Luftangrebet paa Tønder.

Fredag Morgen den 19. Juli henad Klokken halvseks, Sommertid, vækkedes vi i Tønder af et Par dumpe Knald, og samtidig hørte vi Støjen fra en Flyvemaskines Propeller. Det stod straks klart selv for dem, der endnu laa i deres Seng, at det ikke var tyske Flyvere, men at der var fremmede paa Morgenbesøg. Ganske kort efter lød der Brag paa Brag oppe imod Nord, hvor Luftskibshallerne og en Flyverhal laa et Par Kilometer borte fra Tønder, snarere tre. Selvfølgelig var Folk straks paa Færde og løb ud paa Alléen Nord for Byen, skønt det i saadanne Tilfælde var forbudt. Her fik man da ogsaa noget at se, det vil sige, hvis man var kommen tidlig nok. En mægtig Ildsøjle skød pludselig højt i Vejret fra den største af Hallerne, hvorpaa alt blev stille. Flyverne, tre i Tal, forsvandt østpaa.

Efter omtrent en halv Snes Minutter begyndte Bombardementet igen, nu besvaret med Kraft fra de tyske Batteriers Kanoner mod Luftangreb. Man fik senere at vide, at da Englænderne — det var nemlig engelske Flyvere — kun saa en Ildsøjle stige i Vejret fra den ene Hal, men intet fra den anden, vilde de nu gøre det om igen, hvorfor de fra en lav Højde ligefrem dryssede Bomber langs ad dens Tag. Men heller ikke denne Gang vilde den brænde, for der var ingen Ting inde i den, og selve Hallen var bygget kun af Beton og Jern, medens der i den store Hal havde været to Luftskibe, som begge naturligvis var brændte. De engelske Flyvere fløj bort mod Nord, meget lavt nede, saa de ovre i en af de nærmeste Landsbyer næsten kunde have halet en engelsk Fange op til sig, dersom de havde vidst, at han var Englænder — ja, saadan gik Snakken da senere. Imidlertid maatte de tre Flyvere senere gaa ned oppe i Nørrejylland, fordi de havde brugt mere Benzin end beregnet og nu ikke kunde naa ud til de engelske Krigsskibe i Vesterhavet, hvorfra de var udsendt.

Om Morgenen, da Toget nord fra løb ind til Tønder, stod Dobbeltporten til den store Luftskibshal paa vid Gab, og inden for saas kun en forvirret Masse af forvredent Metal. Langs Jernbanedæmning-

gen laa Marinesoldaterne med Geværret i Anslag. Officielt udsprede Tyskerne, at der kun var sket en ubetydelig Materielskade.

Man kan ikke sige, at det tyske Forsvar havde været heldigt. I Morgenstunden hørte en Vagtpost i Skærbæk, godt tre Mil nord for Tønder, fremmede Flyvere i Luften; men de gik saa højt oppe, at de ikke kunde ses. Han telefonerede til Tønder Flyveplads, men kunde ikke faa nogen vækket — det hed sig, at der havde været stor Svir Aftenen forud. Paa Vejen til Tønder bøjede den ene af de tre Flyvere af ned ad Møgeltønder til, forbi Gaarden Røj, — hvor Folkevittigheden senere fastslog, at han i Forbifarten havde snappet en Spand Mælk fra en Malkepige — og over mod Tønder Vandtaarn. Ved Tønder faldt den første Bombe paa Engen udenfor det store Kvægtorv ved Sønderallé og den næste paa selve Kvægtorvet, ikke langt fra en Ammunitionsbeholder. Vagtposten, en Tøndringer, løb hjem uden at skyde. Flyveren gik saa over Aen lavt ind imellem Husene ved Løgumkloster Landevej og sluttede sig til sine to Kammerater oppe over Hallerne. Der faldt ingen Bomber i Byen, og Tyskerne sagde om Englænderne, at de var „Gentlemen“. Heller ikke under Angrebene paa Hallerne gik der Menneskeliv tabt. Det store Gasværk i Nærheden til Paafyldning af Zeppelin-Ballonerne gik ogsaa Ram forbi.

Men Luftskeibshallernes Saga var ude. Der havde været tre i alt foruden senere en Flyverhangar til en Snes Maskiner. Opførelsen af den første Hal paabegyndtes i Sommeren 1915. Alt Materiale kom til Tønder i færdige Stykker i Jernbanevogne, som stod i Sønderløgum og i Bredebro for ikke at vække for megen Opsigt, kun en enkelt Vogn paa Banegaarden i Tønder. Tilbage var kun Opstillingen paa Pladsen og de enkelte Stykkers Sammensætning. Dette udførtes af en Bygmester her fra Byen efter Tegninger, som Ingeniører fra Berlin bragte med i store Mapper og overgav til Bygmesteren, hver eneste Enkelthed og hvert Stykke tegnet og numereret med den største Nøjagtighed. Der medfulgte endogsaa Fodtøj til Arbejderne. Ingeniørerne fra Berlin var straks fortrolige med Pladsen med det storslaaede Synsfelt. Alt havde øjensynlig været forberedt længe i Forvejen.

Nogen Tid efter byggedes en ny Hal og senere endnu en tredje, den største, alt som Luftskeibene blev større og større. Den sidste Hal, som kunde rumme to Luftskeibe Side om Side, var 275 Meter lang, 75 Meter bred og 45 Meter i Højden. Den spændte saaledes over mere end 2 Hektar eller over 4 Tønder Land og mentes med Lethed at kunne rumme en Forsamling paa 150 000 Mennesker uden Trængsel. Den er nu forlængst nedbrudt tillige med den anden, som stod endnu, da Englændernes Angreb kom, men ikke benyttedes. Den først opførte af Hallerne stod kun i kort Tid. Luftskeibene, som udsendtes fra Tønder mod England, havde kun ringe Held. Mange

blev borte, hvor mange véd kun Tyskerne. Men de store Luftskibes majestætiske Sejlads og de mange Flyvemaskiners Snurren over Byen var i lang Tid til daglig Underholdning for Tøndringerne, ikke til Opbyggelse for alle.

Dagen efter, om Lørdagen, læste vi den officielle tyske Hærberetning fra om Torsdagen, og da der „var mistet Materiel“, det vil sige Kanoner, forstod vi, at det franske Indbrud var alvorligt.

2. Revolutionen i Tønder.

En Torsdag, den 7. November, var vi i Besøg i Holbøl ved Chausséen imellem Flensborg og Aabenraa og hørte dér af en Underofficer paa Orlov, at man i Rendsborg havde sendt alle dem fra Nord-slesvig tilbage, som var i Færd med atter at rejse ud til deres Afdelinger. Paa Hjemvejen med Toget kom ved Klipleve en rask Marinesoldat springende ind og berettede livligt om Mytteriet paa Flaaden i Kiel, som havde fænget hele Landet over. Der var oprettet Arbejder- og Soldatteraad efter russisk Mønster.

Ved Hjemkomsten til Tønder ved 8—9-Tiden om Aftenen mærkede vi intet. Kun blev der fortalt af Folk, vi mødte paa Gaden, at et Arbejder- og Soldatteraad var blevet oprettet af Marinesoldater fra Kiel.

Men den følgende Morgen, den 8. November, fik vi noget nyt at se: en rød Plakat blev opslaaet overalt og kastet ind i alle Husene. Det var et Opraab med følgende Indhold i Oversættelse:

„Da der Dags Middag i Tiden fra Kl. 12 indtil videre i Tønder afholdes Møde af Arbejder- og Soldatteraadet i Tonhallen, befales der, at i dette Tidsrum skal samtlige Vinduer og Døre holdes lukkede. Der henvises ogsaa til, at samtlige (!) Kvinder og Børn ikke maa opholde sig paa Gaden saa længe.

Disse Anordninger skal ubetinget efterkommes.

Tønder Arbejder- og Soldatteraad“.

Det saa truende nok ud.

Samme Formiddag saa vi Marinesoldaterne fra Luftskibshallen køre igennem Byen til Posthuset i den Vogn med fint Forspand, som Officererne ellers brugte. Soldaterne af Garnisonen gik rundt i Husene og reviderede som sædvanlig, men uden Hjælm, kun med Felthue uden Kokarde. De gjorde saamænd deres Pligt til det sidste i Folks Kældere og Køkkener.

Flere Gange den Formiddag blev den røde Fane ført i Optog igennem Gaderne. Senere hejstes den paa Posthuset, paa Rigsbanken, ved Jernbanestationen og paa Raadhuset. Derimod var der intet Flag stukket ud fra Landraadskontoret eller Amtshuset, og Landraadens private Flagstang stod tom.

Styrelsens Møde paa „Tonhalle“ var permanent. Der arrangeredes en Forsamling til om Eftermiddagen paa Torvet. Her var holdt en Plads fri, flankeret af tredobbelte Rækker Marinesoldater under Gevær.

Der blev sendt et Automobil med rødt Flag hen for at hente Landraaden. Han lovede at ville komme til Fods, men kom ikke straks. Saa sendtes fire Marinesoldater ned for at føre ham frem. Landraaden vilde ikke gerne gaa som Fange igennem Gaderne, men ønskede at gaa forud alene: „Leute, ich will Ihnen was sagen, ich gehe voraus“. Dermed var de tilfredse. Landraad Böhme kom saa tillige med den stedfortrædende Borgmester, idet Borgmester Plewka var bleven suspenderet af Landraaden og sat under Tiltale, fordi han havde krævet, at Landraadens patriotiske Møder med Agitation for Krigsaaenene skulde underkastes Politikontrol med forud indhentet Tilladelse, som alle andre offentlige Møder, — og endelig Bogtrykker Thamssen fra „Tondernsche Zeitung“. Disse tre Mænd førtes ind paa Pladsen imellem de tredobbelte Soldaterrækker og forpligtedes til ikke at foretage sig noget imod Revolutionen.

Efter dette var der igen Møde paa „Tonhalle“ Klokken 4 om Eftermiddagen. Her drøftedes Aarsagen til Revolutionen. Det hed sig, at Krigsflaaden den 5. November, om Tirsdagen, havde faaet Ordre til at gaa i Søen mod Englænderne, altsaa ind i den sikre Undergang, og at dette havde givet Stødet til Revolutionens Udbrud. En for en Del Aar siden indvandret Tysker, en Murer, blev „tilforordnet“ hos Landraaden, og en anden, ligeledes indvandret Tysker, en Snedker, skulde føre lignende Tilsyn paa Borgmesterkontoret. Begge Steder gik Forretningerne i den følgende Tid deres vante Gang under den røde Fane.

De røde Smaaflag — de var i meget ringe Grad imponerende — paa de offentlige Bygninger forblev paa deres Plads ved Dag og Nat. Men det var noget, som Tyskerne var vante til. De strøg aldrig Flaget ved Solnedgang.

Under den udvortes Ro i Byen var der naturligvis en Del Nervøsitet og Gæring af forskellig Art. Vi Danske, som under Krigen havde maattet holde os for os selv og kun havde at tie, mærkede ikke til nogen større Forskel under Revolutionsregeringen, i alt Fald ikke til nogen Forulempelse. Men blandt Tyskerne var der ikke ringe Ængstelse for kommende Ting. Paa Gaden kunde man blive standset af tysksindede Borgere og Landboere med det Spørgsmaal: „Kommer Danskerne ikke snart?“ Desværre vidste vi intet og kunde ikke sige dem noget Ord til Opmuntring; men det er givet, at den Gang, i den første Tid efter Revolutionen, vilde danske Troppers Indmarch være bleven følt som en Befrielse helt ned til Ejderen.

Tre Folkeviser.

Samlede af P. Skovrøy.

Om den første af de følgende tre Folkeviser skriver Arkivar i Dansk Folkemindesamling H. Grüner Nielsen følgende:

Visen om den store Brud har hidtil været kendt fra 15 nærre-
jydske Opskrifter, se E. T. Kristensen: Skjæmteviser Nr. 2; en restitueret Tekst er givet i Axel Olrik: Danske Folkeviser i Udvalg Nr. 51.

Nogen Opskrift fra Sønderjylland har tidligere ikke været kendt. Cecilie Johansens Opskrift er ene om, at den stærke Brud bor i *Hedeby*, ellers i de andre Opskrifter bor hun i *Ribe* (eller i Norge). V. 5 Linje 4 „og det ved Vandets Sted“ er Forvanskning for: „som før var van at stand“ eller lign.

Samme Vise kendes ogsaa fra en Opskrift o. 1580 i en af Anders Sørensen Vedels Visebøger (trykt i H. Grüner Nielsen: Danske Skæmteviser Nr. VI). Her er Kvinden med den voldsomme Adfærd ikke en *Brud*, men en *Præstedeje* (Frille).

Der var en Mand i Hedeby.

Der var en Mand i Hedeby,
han var af Adel rig,
han gav sin Datter en Silkesærk,
og den var femten Al' vid.

Og femten var de Skræddere,
den Særk skuld' skær og sy,
og somm' af dem fik Helsot,
og somm' gik lamm' fra By.

Og femten var de raske Møer,
den Særk skuld' to og vrid,

og somm' af dem fik Helsot,
og somm' fik Sting i æ Sid'.

Og femten var de raske Møer,
den Særk skuld' hæng' aa æ Gaard.
og somm' af dem fik Helsot,
og somm' laa syg i et Aar.

Og da hun ind i Kirken kom,
da tow hun te å vran,
saa slow hun ned det helle Kors
og det ved Vandets Staj.

Hun tow en Søsling af hind Pung
og ofred vel til Føje,
men Degnens Ben sparked' hun i
synne
og udstak Præstens Øje.

Men da hun ud af Kirken gik,
da tow hun te å le:
„Nu har æ væt te Kirk edaw,
som I kan hør å se!“

Cecilie Johanson, Bov Mark

Truels han tjente i Kongens Gaard.

Truels han tjente i Kongens Gaard
i syv Maaneder og atten Aar.
„Gi mæ Løn!“ soj han Truels.

„Du har ingen Løn fortjen',
min bæst Bøss hæ do mæ skæend.“
„Det æ Løwn!“ soj han Truels.

Truels greb Kongen i Haar og
Skæg

og kasted ham ind i femtende Væg.
„Sid do der!“ soj han Truels.

„Truels, Truels, du sparer mit Liv,
min ældste Datter jeg dig vil giv!“
„Kom med hind!“ soj han Truels.

H. Johansson, Flensborg.

Jeg ved mig saa dejlig en Urtegaard.
Jeg ved mig saa dejlig en Urtegaard,
en Urtegaard.
Paa hver en Side i Roser hun staar,
Om Sommeren.

Hun er alt som det stolteste Kloster,
det stolteste Kloster,
derinde vokser saa mange smaa Blomster
Om Sommeren.

Derinde vokser saa fager en Lind,
saa fager en Lind.
Derinde spiller baade Hjort og Hind
Om Sommeren.

Derinde vokser en Rose saa rød,
en Rose saa rød.
Derinde synger en Nattergal sød
Om Sommeren.

Derinde rinder ej Vand, men klareste Vin,
den klareste Vin.
I Aften gaar jeg til Kæresten min
Om Sommeren.

Nogle sønderjydske Planter, deres Navne og deres Stilling i Folkloren.

Af Axel Lange og Chr. Seeberg.

Den kristelige Legende lader Jesu Kors være af Rønnetræ, Røn har vist ogsaa derfor Lys Juleaften. Folketroen fortæller, at Træet gror op af sig selv paa uskyldig henrettedes Grave, og at naar Kisten slaas til med Rønnepinde, forhindres Liget i at gaa igen.

Syringa Syrén. Dette er ikke nogen dansk Busk, og hvor den forekommer i Hegnene, er den sikkert saa godt som altid plantet, det ligger ikke til denne Plante at brede sig ved Selvsaaning. Syrenerne har hjemme i Østeuropa, i Orienten og i Japan og Kina, hvor der findes ikke saa faa Arter. I vore Haver dyrkes 3-4 Arter og i vor botaniske Have findes 10-12 Arter. Af alle disse er *Syringa vulgaris*, — den Art, som vi finder i vore Hegn, — den mest udbredte og haardføreste. Sin Udbredelse kan den takke sin Blomsterrigdom og Blomsternes Vellugt for

Navnet Syrén udtales ofte Sirén, af andre Syring, som nærmer sig det latinske Navn, der betyder Rør og peger hen paa de hule Stængler. Navnet forvanskes ogsaa til Serin, hvilket ganske vist findes flere Steder her i Landet, men dog maa betegnes som et nærmest københavnsk Navn. Kendt fra Folkevittigheden er:

„Vil De ha' en Serin?
det er bare for Grin!“

Men Navnet varieres paa mange andre Maader. Her fra Sønderjylland kendes Rosmariner, Rosmarinebosk, Sirener (Tønder), Rosintræ, Rosinbløster, Rosinbløsttræ og fra Als endelig Navnet Sli-skener, hvis Tydning ikke er ganske klar. I ældre Tid hed Syrénen mange Steder Tysk Hyld og Spansk Hyld, ogsaa i Tyskland findes Navne, der gaar i samme Retning. Antagelig har man i Førstningen efter dens Indførelse syntes, at den mindede om Hyld og givet den Navn derefter. I denne Sammenhæng er Ligheden mellem Syrenens Navn paa Tysk: Flieder og Hyldens paa Svensk-Fläder meget paafaldende.

Syrenen har før i Tiden været benyttet i Folkemedicinen, og blandt alle de Mærkeligheder, hvortil den har været brugt baade indvortes og udvortes, saasom Middel mod Kønssygdomme, Fordøjelsesbesværigheder, daarlige Øjne, urene Tænder osv. synes det besynderligste dog at være dette, at den kan give det tabte Mæle igen. Nu til Dags vogter man sig for at komme i for nær Berøring i hvert Fald med Blomsternes paatrængende Lugt, der let hidfører Hovedpine, især hvis Syrenen staar som Buket i Sovekammeret.

5. Paa Heder og i Moser.

Har de danske Skove og Strande, de bølgende Kornmarker, Hegnene, de grønne, saftige Enge og vore Indsøer deres Yndigheder og deres Poesi, saa har vore Heder og Moser det i ikke mindre Grad. En Vandring over Heden og Mosen ved Foraarstide er som en Nordlandsfærd gennem Laplandets og Finmarkens endeløse Tundraer; medens Vandrerens, naar han færdes over Heden en varm Solskinssommerdag med Velbehag indaander den krydrede Duft af Lyng og Pors, hører Bierne summe og ser Luften dirre af Varme, ja, maaske endog som Ørkenvandrerens ser de kosteligste Luftspejlinger. Ikke uden Grund har derfor ogsaa adskillige af vore største Digtere baade i Fortid og Nutid i Tale og Skrift prist Hedens Dejligheder. De har aabnet vort Folks Øjne for den Storladenhed og Alvor, Heden kan frembyde, hvilken Pragt den kan vise, naar Lyngen staar i Flor, hvilke Toner der lyder over Heden fra Hjejle og Lærke.

Dog har Heden i den sidste Menneskealder mistet meget af sin fordums Storhed og Pragt. Hvor fordom Loke „drev sine Hjorder“, flyver nu Dampdragen over Land, som H. C. Andersen sang, og „Skove vokser til“, omend kummerligt nok sine Steder. Hvis St. St. Blicher kunde

stige op af sin Grav og se ud over sin kære, jyske Hede, vilde han kunne sukke „Ak, hvor forandret“.

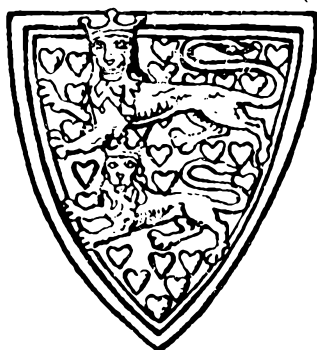
Endnu kan man dog se betydelige Arealer, der er undgaaet Opdyrkingen, og vi ved, at der er Kræfter i Gang, som har fredet Hedestykker og maaske vil sikre endnu flere mod Kultivering, saa de kommende Slægter kan se, hvordan store Dele af vort Land saa ud i svundne Tider.

Arnica montana — Guldblomme eller Volverlej. Af og til kan man i Heden, paa Skovbakker, høje Enge eller i Krat finde en Kurvblomst med store orangegule, krydret duftende Kurve, som lyser livligt op mellem de andre vilde Urter. Det er den gammelkendte Lægeplante Volverlej, af hvilken den bekendte Arnikatinktur udvindes, der anses for et fortrinligt Lægemedel navnlig mod Stød, Slag og aabne Saar. Her i Landsdelen har man i Tilknytning hertil kaldt Planten Annike. Man har tidligere villet sætte Navnet Volverlej i Forbindelse med Plantens lægende Egenskaber og tydet det som afledt af tysk Wohlverleih eller Wohl vor Leid, en Udlægning, som sikkert er urigtig og nu vistnok ogsaa er forladt af alle tyske Etymologer. Navnet har upaatvivlelig med Ordet Ulv at gøre, men det er ikke klart, hvilken Forbindelse Planten iøvrigt har med dette Dyr. I Sønderjylland kendes Formen Volfelej, og man har gennem Tiderne kendt mange Varianter over Navnet, ogsaa Former som Ulveurt og Ulfisurt findes i Værker fra det 17de Aarhundrede. Guldblomme er iøvrigt ogsaa et gammelt Navn, men det var i lange Tider holdt ude af botaniske Værker, først i den sidste Menneskealder er det igen optaget i vore Floraer.

Foruden disse Betegnelser har Planten en Række Navne, der grupperer sig om Ordene Tobak og Nysen. Af slige Navne kendte fra Sønderjylland nævnes: Nyseblomm, Nyseblomst, Snustobaksblomm, Tobaksblomm og Vild Tobak. Slige Navne kendes ogsaa fra andre Lande, saaledes Norge, Sverige, England, Tyskland og Frankrig. I sidstnævnte Land kaldes Arnica sine Steder Tabac des Savoyards-Savoyardtobak, og det fortælles i et fransk Arbejde over Plantenavne, at Bønderne i visse Egne af Savoyen bruger de tørrede Guldblommeblade i Stedet for eller til at blande imellem Tobak. De Navne, der har med Nysen at gøre, hentyder vel til Blomsternes krydrede Duft. De tørrede Blomster er et vigtigt Ingrediens i Krydderposer.

Arctostaphylos uva ursi — Melbærris eller blot Melbær. Den findes paa de tørreste Hedestrækninger i Jylland og Sønderjylland, i den sidstnævnte Landsdel væsentligst i den vestlige Del, men dog ogsaa nogle enkelte Steder øst for den vestlige Banelinje. Det er en ganske lav, vintergrøn Plante med lange, langs Jorden henstrakte Grene, hvidlige eller rosa Blomster og smukke røde, melede Bær (deraf Navnet). Bærrene er af fad og flov Smag og har ingen Betydning som Føde for Mennesket, af og til finder man nogle Bær mellem de Tyttebær, som gaar i Handelen.

Sønderjydsk Maanedsskrift



Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland

ved Cl. Eskildsen og H. Lausten-Thomsen.

4. AARGANG

1927—1928.

Indhold.

Sønderjydske Naturforhold.

Axel Lange

og Chr. Seeberg: Nogle sønderjydske Planter, S. 2, 24, 36, 58, 71, 89, 107, 120, 155, 168, 182.

A. Otterstrøm: Fuglelivet ved Tønder, S. 123.

H.Lausten-Thomsen: Fuglefredning på Jordsand, S. 17.

— Vidaaen, S. 13.

Almindelig Historie.

Th. O. Achelis: Den første Pibe Tobak, S. 45.

„ To salva guardier fra 1657, S. 104.

„ Den første Tobakspibe, S. 124.

Cl. Eskildsen: Da Kvinderne kom berusede i Kirke, S. 166.

„ Skarpretter, Kromand og Læge, S. 175.

Frode Gribsvad: Accidenserne til Præsterne i Rinckenæs og Uge i gamle Dage, S. 21.

J. Hansen: Salva guardia, S. 74.

„ Udskiftningen i Hostrup By, S. 149, 161.

H. Hejselbjerg-

Paulsen. Lerskovslaget, S. 113.

Jens Holdt: Et Tingsvidne fra Lø Herredsting 1729, S. 33.

Arnold Knudsen: Udgravningen af „Holgers Høj“, S. 86.

C. Knudsen: Da Havnbjerg. Sogn skulde nedlægges, S. 173.

Jens Lauritzen: For 100 Aar siden, S. 119.

C. Ludvigsen: Gamle Bondeslægter, S. 15.

M. Michelsen: Et Tingsvidne fra Ris Herredsting 1640, S. 1.

P. Møller: Min første Rabarbergrød, S. 31.

P. Paulsen

Nicolaisen: Erindringer fra Vinteren 1850, S. 167.

R. P. Rossen: Fra Krigen og Revolutionstiden, S. 177.

August F. Schmidt: Fra Kongeåegnen, S. 81, 97.

J. N. Schmidt: Urnehoved-Eggen, S. 27, 40, 61.

Nicolai Svendsen: Den gamle Vagtmester, S. 187.

H.Lausten-Thomsen: Mordet ved Arnum, S. 69.

Th.: Historier om tyske præsters brug af dansk, S. 185.

„ Fra den tyske religionsundervisning, S. 191.

„ Tolken og pigens ed, S. 192.

- Th.: En militær edsaflæggelse, S. 192.
— Da Emmerlev Kirke skulde udvides, S. 49.

Personhistorie.

- E.: Gamle Lisette fortæller om Knipling i 80 Aar, S. 65.
Cl. Eskildsen: Slægten v. Wildenradt, S. 92.
J. Hansen: Nis Henriksens Ligsten, S. 57.
Karsten Hansen: Fanny, S. 126.
Fred. Kjær: H. D. Kloppenborg, S. 146.
Cornelius Schmidt: Hans Adolph Brorsons Stamfædre, S. 171.
Nicolai Svendsen: Den gamle Vagtmester, S. 187.
Peter Vind: Lærer Jessen i Tombøl, S. 16.

Digte.

- A. Egeberg-Jensen: Ved Rudbøl, S. 154.
Jørgen A. Hansen: Æ Hjubærbusk, S. 106.
Hans Mikkelsen: Jens Kluuses Høste-Hoytid, S. 129.
P. J. Nydahl: En Nytaarssang, S. 110.
Peter Paulsen
Nicolaisen: En Sang fra 1850, S. 167.
Johannes Reiff: Min Hjemstavn, S. 103.
P. Skovrøy: Tre Folkeviser, S. 181
Th.: Ved Jeanne d'Arcs Billedstøtte, S. 88.
En gammel Kærnevis, S. 128.
En Kniplevis, S. 127.
En Soldatervis fra 1864, S. 14.
Et Bindebrev fra Abild, S. 192.
Fem Bindebreve ved A. Bjerrum, S. 173
Pers Frieri ved Anna M Lorenzen, S. 47.
Tre Bindebreve ved I. M. Holdt & W. Christiansen, S. 95.

Fra Folkemund, Sagn og Minder

- Karl Adsersen: Overtro, S. 96, 127.
„ Kæmpehøjen ved Daler, S. 190.
A. Bjerrum: Spindekonen ved Gånsager, S. 158.
„ Herremanden fra Holbæk, S. 79.
„ Ild hensat, S. 79.
J. Bogh: Heksen i Harknag, S. 96.
Johanne Diebold: Dødningshovederne, S. 12.
Jørgen Eriksen: Pastor Ebbesen i Svenstrup, S. 191.
Cl. Eskildsen: To sønderjydske Eventyr, S. 12.
H. Chr. Frydendahl: Jens Ulv i Dover, S. 30.
I. C. Gregersen: Tanker som Genfærd, S. 15.

- Søren Hagen: Hensat Brand, S. 79.
 E. C Hansen: Hvorledes Vandpesten kom til Landet, S. 127.
 J. Hansen: En Præstehistorie fra Skrydstrup, S. 158.
 H. C. Hummeluhre: Et Forvarsel, S. 175.
 " Wanraj, S. 159.
 H. J.: Forbrand, S. 48.
 " Ligskaren, S. 48.
 Kaspar Jensen: Peder Slikmund, S. 191.
 N. P. Jensen: Folketro om Børn, S. 176.
 " Folketro, S. 48.
 " Gamle Vejrsaadomme, S. 31.
 Anna Jepsen: Et Varsel, S. 80.
 M. Kamphøener: Naar man har tralvt, S. 16.
 Anna Knudsen: En Bøn, 77.
 Arnold Knudsen: Gengangeren fra Søllingvraa, S. 48.
 " " Hestehovedet paa Hedsgaard, S. 80.
 C. Knudsen: Da Fæstegaardene stod ledige, S. 96:
 " " Sørøveren Christen Peersen, S. 144
 " " En driftig Bonde, S. 159.
 " " Klog Præst, S. 176.
 " " To gamle Præstebrødre mødes, S. 176.
 " " Gravhøj med Konge, S. 176.
 K. Knudsen: Hvorledes Tyveriet opdagedes, S. 191.
 Ingeborg Lorenzen: Præstehistorier, S. 30.
 C. Ludvigsen: Hertug Hans som vild Jæger, S. 15.
 " " Rembes Mølle, S. 15.
 " " Da Hertug Hans udvidede Gammelgaard, S. 32
 " " Smølvold, S. 190.
 " " Ædt af Svinene, S. 190.
 M.: Dansk igen, S. 128.
 Carsten Mylin: En Spøgelsehistorie, S. 80.
 Ellen Petersen: Forvarsel, S. 15
 Thomas Petersen: Storde, Kummerlev og Trælborg, S. 128.
 C. Thygesen Petersen: Den Visbjerg Tyv blev fanget, S. 16.
 " " Ingen kan tjene to Herrer, S. 32.
 " " Fra Mjolden Færggaard, S. 78.
 H. P. Schau: Folketro om Husdyr, S. 176.
 Hinrich Thomsen: En Præstehistorie fra Arrild, S. 46.
 A. Varby: Sagnet om Dravedskov, S. 144
 Ingeborg Wind: Tordenstene, S. 32.
 Aage Winther: Tavlsbjerg, S. 160.
 Svend Winther: Røverborgen, S. 160.
 " " Gamle Hjemmeraad mod Kalvekastning, S. 47.

Gammel Sæd og Skik.

- Christine Hansen: Rughøtte, S. 112.
 J. Hansen: Bryggeri og Brændevinsbrænderi, S. 128.
 H. P. Hanssen: Gamle Bryllupsskikke paa Als, S. 75.
 M. S.: Sæd og Skik i Emmerske, S. 173.
 ” Grande i Emmerske, S. 192.
 — Gamle Hjemmeraad mod Kalvekastning, S. 47.

Remser og Rim.

- L Aabling: Indbydelser, S. 111.
 A. Bjerrum: Et Par vestslesvigske Drilleremser, S. 160.
 J Bogh: Indbydelse til Bryllup, S. 77.
 Mette Bøgen: Indbydelse til Barnedaab, S. 78.
 Johanne Diebold: En H.-Remse, S. 127.
 ” En gammel Klage, S. 159.
 P. Eskildsen: Indbydelse til Barnedaab, S. 78.
 Christine Hansen: Indbydelse til Bryllup, S. 77.
 ” Tælle paa Knapperne eller med Blomsterblade, S. 112.
 I. Hansen: Indbydelse til Barnedaab, S. 78.
 J. Jensen: Gøj Jawten å Guds Frej, S. 112.
 ” Grødens Pris, S. 112.
 Arnold Knudsen: En Kvej a en Kvej, S. 127.
 Ellen Petersen: Ugedagene, S. 78.
 H. Sandkamm: Vrøvleremse, S. 77.
 Christine Staugaard: Regnbuen, S. 78.

Stedfortegnelse.

- | | | |
|--|---|---|
| Aabenraa 1 f., 32, 93,
104, 125, 127, 158,
167, 186, 189, 190. | Adserballeskov 32, 144.
Agerskov 59, 69, 85,
107. | Alslev (Hjordkær) 29,
41. |
| S. Aalling 98. | Aller 83, 84, 102. | Andholm 117. |
| Aarlund 99, 101. | Almsted 31. | Angel 25, 60, 90, 91,
108, 121, 123, 148,
155, 156. |
| Aarø 17. | Almstrup 63, 64. | Anslet 84, 102. |
| Aarslev 28, 41, 42, 99 | Als 2, 3, 4, 24, 25, 26,
37, 40, 60, 71, 75 | Apterp 33 ff. |
| Aaspe 33 ff. | ff., 80, 90, 91, 94, | Arnum 69 ff. |
| Aastrup 45. | 108, 123, 144, 156, | Arrild 30, 46, 186 f. |
| Abild 93, 192. | 157, 158, 160, 168, | Augustenborg 14. |
| Abkær 112. | 176, 183. | Aventoft 124. |
| Adserballe 15, 32 | | |

- Avnbøl 190, 191.
Bajstrup 64.
 Ballum 17, 19.
 Barved Syssel 83.
 Bedsted 171.
 Bevtoft 85, 150.
 Billivad 31.
 Bimbøl 150.
 Bjergskov 127.
 Bjerning 102.
 S. Bjært 83.
 Bjolderup 41, 42, 45,
 61 ff., 80.
 Bolderslev 28 ff., 41 ff.,
 61 ff.
 Borg 33, 35.
 Bov 29.
 Bov (Burkal) 86, 94,
 181.
 Brandsbøl 144.
 Brede (Bredebro) 33 ff.,
 48, 111, 128.
 Bredevad 80.
 Bro 110.
 Broager 190, 191.
 Brodersby 128.
 Broderup 62, 64.
 Brundlund 126.
 Brøns 41.
 Burkal 128, 159.
 Bylderup 42, 48, 57,
 61, 80, 86 f., 94,
 95, 96, 176.
 Bæk 16.
 Bøglum 93.
 Bønderby 15.
Christiansfeld 187.
Daler 7, 47, 112, 190.
 Damgaard 118.
 Dravedskov 144.
 Drengsted 171 f.
 Dover 30, 98.
 Dybvad 117 f.
 Dyrhus 150.
 Døstrup 16, 32, 77, 78,
 96, 171.
Egen 176.
 Eggebæk 62, 64.
 Ellehoved 8, 9.
 Ellehus 150.
 Emmerlev 49 ff.
 Emmerske 31, 172,
 192.
 Enderupskov 85.
 Ensted 28.
 Ertebjerg 191.
Farrisskov 101, 102,
 114.
 Feldum 102.
 Felstedskov 78.
 Fjelstrup 191.
 Flensborg 4, 17, 26,
 46, 77, 181, 186,
 189 f.
 Foldingbro 99, 102,
 120.
 Fole 97.
 Fredsted 102.
 Frestrup 150.
 Frørup 84.
 Frøs H. 97 f., 187.
 Frøsig 97 f., 101.
 Fæsted 86, 97.
 Før 124.
Gaansager 78 f., 158,
 160, 173.
 Gaardeby 62 ff.
 Gaaskær 64.
 Gammelby 8, 34.
 Gammelgaard 15, 32,
 176.
 Genner 115 ff.,
 Gerrebæk 43, 63.
 Gram 26, 37, 50 ff.,
 59, 85, 86, 97, 121,
 187 ff.
 Gram H. 85.
 Guderup 96.
 Gulholm Kl. 41.
 Gøllinggaard 191.
 Gørresmark 93, 150.
Haderslev 3, 16, 39,
 45 f., 78, 81, 83, 84,
 95, 102, 104 ff., 124
 ff., 157, 158, 188,
 189, 191 f.
 Haderslev H. 83 ff.,
 129.
 Hajstrup 41, 57 f., 64,
 86.
 Halk 84.
 Hammelev 39, 102.
 Harknag 96.
 Harreby 97 ff., 101. .
 Harres 48, 171.
 Havnbjerg 173, 176.
 Havsted 15, 150.
 Heds 47, 80.
 Hjerpsted 19, 20, 31.
 Hjerting 99.
 Hjolderup 64.
 Hjordkær 41, 42.
 Hjortvad Aa 99.
 Holbæk 78 f.
 Holbøl 179.
 Holm (Als) 190.
 Hostrup 68, 74 f., 128,
 149 ff., 159, 161 ff.
 Hovslund 160.
 Hummelgaard 150.
 Hundegad 78.
 Husum 46, 93 f.
 Hvidding H. 70
 Hygum 97 f., 119 f.
 Hyrup 85.

- Højbjerg 30.
Højer 17, 123.
Højer Sluse 14.
Højrup 69, 85.
Højst 176.
Hønning 79.
Hørup 80.
- I**mmervad 29, 115, 160.
- J**ejsing 31, 64, 150,
163, 172, 192.
Jels 15, 31, 78, 83,
99, 102, 105 f.
Jerstal 85, 86, 101,
102.
Jordsand 17 ff.
Jyndeved 94, 150.
- K**alvslund (H) 86, 97,
187.
Kegnæs 190.
Ketting 110.
Klejnberg Kro 31.
Klinborg 150.
Klingbjerg 63.
Kliplev 43, 64, 179.
Koldby 19.
Kolstrup 1 f.
Kongea 81 ff.
Kravlund 62, 64, 150.
Kummerlev 128.
Kværs 78.
Kærborg 150.
Kærgaard 32.
Københoved 3, 145,
187.
- L**andeby 32.
Langelund 69.
Langetved 146.
Lavnsby 159.
Lendemark 86.
Lerskov 113 ff.
Lilholt 121, 157.
- Lindet Skov 40.
Lintrup 98, 99, 120.
Lovtrup 41 f., 61 ff.,
150.
Lund 94, 112, 192.
Lundbæk 62.
Lunds bæk 32.
Lundsgaard 150.
Lundtoft H. 21, 42.
Lydersholm 96, 127,
190.
Lyrskov 101, 113 ff.
Lysabild 176, 190.
Lysholm 96, 144, 160,
176.
Lægan 124.
Læk 93.
Lø H. 34.
Løgpold 28 ff.
Løgum Kloster 34, 35,
42, 64.
Løgumkloster 43, 167.
Løjt 95, 158.
- M**aasbøl 150.
Mellerup 42, 80.
Mjolden 78, 171.
Møllerup 8.
Morsum 14.
Møgeltønder 7, 8, 15,
47, 65 ff., 71, 78,
178.
Mølby 102, 174.
- N**ordborg 96, 107, 144,
159.
Notmark 75.
Nybøl (Hjordkær) 41,
42.
Nykirke 63.
Nørreløgum 158.
- O**bbekjær 97.
Oksbøl 173, 191.
- Oksenvad 29, 31, 102,
105 f.
Oldemorstof 125.
Olgerdige 62 f., 116.
- P**eberbjerg 191.
Pedersborg Kro 29, 63.
Perbøl 42, 64.
Pothat 150.
- R**aabæk 64.
Rabsted 15, 150.
Randerup 171.
Rangstrup 85.
Rangstrup H. 70, 85,
113.
Raved 42.
Rebbøl 64.
Refsø 79.
Rends 150, 159, 176,
Ribe 49 ff., 69, 81,
115, 116, 120, 158,
171, 181.
Rinkenæs 21 ff.
Rise 1 f., 28, 42.
Ris H. 42.
Rishjarup 117.
Rolands Mose 117 ff.
Roost 46.
Rovbjerg 115 ff.
Rudbøl 124, 154.
Rylskov 6.
Rødding 127, 145.
Rødekro 32, 115 ff.
Røj 178.
Rømø 17, 19, 90.
Rønbæk 15.
Rørkær 48, 64, 65 ff.,
80, 128, 150, 166,
172.
- S**chackenberg 49 ff.
Sebbelev 102.
S. Sejerslev 47.

- Sild 13, 17, 21, 68, 124.
Skast 96.
Skelde 78.
Skodborg 29, 102.
Skodborg Aa 113 ff.
Skovlund 8.
Skrup 150.
Skrydstrup 121, 157, 158.
Skærbæk 78, 127, 178.
Skærbæk (Lintrup) 98, 100.
Slesvig 29, 45, 92, 93, 114, 191,
Slogs H. 42 f., 61 ff., 150.
Smøl 190.
Solderup 31, 48, 128, 150, 152, 163, 166, 176.
Solvig 35, 150 ff., 161 ff.
Sommersted 79, 83, 84, 101, 102.
Spandet 69, 70.
Staugaard 80.
Stemmild 65.
Stenneskær 144.
Stepping 102.
Stevning 191.
Stolbro 15, 78.
Storde 128.
Stormsgaard 64.
Stubbum 102.
Styding 102.
Sundved 25, 37, 39, 60, 90, 96, 120.
Svenstrup 173, 191.
Svinborg 150.
Sæd 8 ff., 32, 172, 175.
Søderup 29, 41, 42.
Søgaard 127.
Sølsted 78, 112.
Søllingvraa 48.
Sønderløgum 9.
Taabdrup 80.
Tavlsbjerg 160.
Teptoft 159.
Terkelsbøl 62, 64.
Tinglev 42, 43, 61 ff.
Tirslund 42, 85, 101.
Tiset 85, 97, 101.
Todsøl 28, 42, 64, 150.
Toftlund 108.
Toldsted 28, 29, 125.
Tombøl 16, 128.
Tornum 98.
Trælborg 128.
Trøjborg 171, 191.
Tyrstrup H. 81 ff.
St. Tønde 150.
Tønder 7, 8, 13, 21, 46, 52, 54, 64, 65, 90, 93 f., 112, 123 f., 126, 127, 159, 163, 166 f., 172, 175, 177 ff., 183, 187 f.
Tørning 102.
Udbjerg 8 ff., 166 f., 175, 176.
Uge 21 ff., 28 ff., 41 ff., 61 ff., 80.
Uldal 158.
Urnehoved 27 ff., 40 ff., 61 ff.
Varnæs 150.
Vedbæk 150.
Vestergaard 150.
Vidaa 13, 128.
Villebøl Kro 102.
Vilsbæk 16.
Vimdrup 98.
Vippel 64, 150
Visbjerg 16.
Visby 34, 35.
Visgaard 64.
Vodder 158.
Vojens 84 f., 101, 102.
Vollerup 15, 64.
S. Vollum 36.
Vonsbæk 83, 101, 102.
Vraagaard 128, 150.
Ønlev 41, 42.
Ørby 102.
Ørsted 102.
Østerby (Daler) 7, 31, 47, 78.
Østerby (Valsbøl) 8, 78.
Østerløgum 113 ff., 160.

Derimod anvendes de vel til en vis Grad i Medicinen, dog næppe saa meget som Bladene, der paa Bornholm og i Jylland gaar under Navnet af Bjørneblade eller Bjørnebærblade. Navnet Bjørnebær eller Bjørnedrue, der svarer ganske til det latinske Navn *uva ursi*, findes af og til, mest dog i Litteraturen, thi Bjørnedrue høres næppe i daglig Tale. Særlig sønderjydske Navne har Planten næppe, men Pastor emer. Nic. C. Nielsen kalder den i „Slesvigske Fortællinger“ 1900 S. 16: Hedens Alperose vel nok med Henblik paa dens Slægtsskab med Alpernes *Rhododendron*. Melbærrisens Blade anvendes mod Nyre- og Blæresygdomme.

Calluna vulgaris — Lyng eller Hedelyng. Denne Plante, der i særlig Grad giver Heden sit Særpræg, har en meget vid Udbredelse Danmark over, thi grundige botaniske Undersøgelser her i Landet (Danmarks topografisk-botaniske Undersøgelser) har paavist, at den faktisk ikke mangler i nogen af vore Provinser. Men medens den i frugtbare Egne er sjælden at træffe, dels paa Grund af disse Landsdeles stærke Opdyrking, dels fordi andre Planter formaar at gøre sig gældende paa den næringsrige Jord, er den i de magre Egne af Landet endnu stærkt fremtrædende.

Historier om tyske præsters brug af dansk.

De tyske præster, der prædikede på dansk i Sønderjylland, var ikke alle og altid tilstrækkeligt herre over det danske sprog. Der går utallige — sande og usande — fortællinger om deres mishandling af menighedernes modersmål. De fleste er vel knyttede til navnet provst *Göttig*. Den følgende har jeg allerede i min barndom hørt om ham; men den kan han dog ikke være skyldig i, da den allerede findes i mag. *Dyssels* „Forsøg til en Indenlands Reise“ 1774. Der står side 80—81 om den Holsteenske Superintendent, som er ilde brudt, „naar han skal examinere i de danske Kirker, der ligger under hans Biskopdømme; Manden er ilde derom med det danske Sprog; Opbyggelsen hos Meenigheden er saare liden, et Ord, galt udtalt, bliver en Latter og et Ordsprog; der er desværre alt for mange af Mester Mortens Aber.

C'est un chose connûe comment on raille encore le langage d'un Surintendant, qui visitoit une église danoise de mon canton, a cause de la question 489^{me} de notre catechisme la quelle il rendoit ainsi: fet filchet Miedel firches ichienfoedelsen¹⁾. Man kiender jo Almuens

¹⁾ Det er en kendt sag, hvorledes man endnu driver gæk med en superintendents sprogbrug, der besøgte en dansk kirke i min kreds, på grund af det 489^{de} spørgsmål i vor katekismus, hvilket han gengav således: fet filchet Miedel firches ichienfoedelsen [på dansk: ved hvilket middel virkes igenfødselen!]

Egenskab; den gaber ved den sundeste Tale, men er opmærksom ved et forkert Ord.“

Dette kan Göttig altså ikke gøres ansvarligt for, da han først fødtes i Flensborg 1813. Han var præst i Åbenrå 1864—92 og døde 1904; men følgende er bl. a. knyttede til hans navn:

Ved en skolelærerindsættelse sagde præsten: „I have længe ønsket eder en godt lærer, og nu have i fået en satan“ (tysk udtale af „sådan.“) Ved en katekisation til børnene: Kunne i kalde mig en jomfru?“ (tysk nenen = både „nævne“ og „kalde“). Da børnene tav: „I kunne da kalde mig jomfru Maria!“ Det kunde de heller ikke, hvorfor provsten med rette udbrød: „I dumme barn!“

Da et barn havde sagt en bøn smukt frem ved katekisationen, roste provsten det: „Det var en smuk bede, mit barn.“

På prædikestolen talte han en dag over teksten: „Vogt mine lemmer!“ (Flertal af lam hedder på tysk „Lämmer“.)

I en prædiken sagde han: „Da Jesus steg op af grøften, da var grøften ler“. („Grav“ hedder på tysk „Gruft“, og „tom“ hedder „leer“.) —

„Ordet blev Kød“ gengav provsten, fordi „Kød“ på tysk hedder „Fleisch“, i formen „Ordet blev flæsk!“

Berømtest er vel et brudstykke af en ligtale: „Hun havde et langt liv (levnød) og meget ondt i det; men nu ligger hun her på sin bare (båre); lader os stoppe vore sokke og så betragte hendes ende (endeligt!) Den samme var sur!“

Hvor meget af ovenstående, der er bogstavelig sandt, tør jeg ikke indestå for; men de følgende historier om præsten *Broderson* i Arrild er i alle henseender sande. Denne var født i Rostock 1869 og præst i Arrild fra 1896—1905, en velmenende ung mand, men hans sprog var slemt. Han udtalte altid „å“ som „o“ („soledes, sodanne“) og „æ“ som „e“. „Guds ord er det bedste legemiddel!“ Påskedag 15. 4. 1900 brugte han i sin prædiken udtrykket „en sur essigdrik“, talte om „en brønede“ i stedet for om „en brønd“, om „et kundskab“ og „en bytte“, om jøderne i „Egipten“, og han lagde i ord, der endte på —lig, altid tonen på sidste stavelse; *Elskelige*, *hjertelige*, sagde „det er behov“ i stedet for „det gøres behov“ o. s. v.

Juledag 1900 sagde han; „Henretter eders tanker på det lille barn i krybben“. Han opfordrede jævnlige menigheden til at „forgive sine fjender“ („tilgive“ hedder på tysk „vergeben“).

I en prædiken fortalte Broderson om et skib, der sejlede på det vilde hav. „Pludselig lød der et rædsels råb, en mand var sprunget over bordet!“

I et kirkeforstanderskabsmøde skulde der skrives i protokollen, at et reparationsarbejdes udførelse var godkendt. Præsten skrev: „Vi haver

annammet Kirken baade indvortes og udvortes“. Det syntes de kirkeældste ikke om; så skrev præsten: „Arbejdet i Kirken er godt kjendt“, og således må det være at læse endnu.

En gang indbød pastor Brodersen de kirkeældste til et møde med dagsorden: „Låg på kirkegården“. Der skulde forhandles om en ny låge i kirkegårdsdiget.

Selv om sådanne historier i og for sig ikke har stor værdi enkeltvis, kan de tjene til at vise, hvor fortvivlede forholdene var på et enkelt område i Sønderjyllands udlændighedstid. Derfor må de ikke glemmes, og „Sønderjydsk Månedsskrift“ vil derfor gerne være med til at fremdrage og bevare fortællinger om modersmålets vanrøgt og mishandling i skole og kirke.

Th.

Den gamle Vagtmester.

Af Nicolai Svendsen.

Nogle enkelte Gamle veed endnu at fortælle om Vagtmester Kloppenborg. Men ellers er hans Færd glemt. Da hans Levned imidlertid rummer saa mange betydningsfulde Begivenheder og Bidrag til en Skildring af Forholdene i Sønderjylland for et Aarhundrede siden, er der Anledning til at drage Mindet om denne gamle Kæmpekarl frem paa ny, om det end maa ske i korte Træk af Hensyn til den Plads, der her staar til Raadighed.

I. H. Kloppenborg hed han, og han hørte til den kendte Kloppenborg-Slæggt. Hans Halvbroder var Hans Diderik Kloppenborg i Københoved, begge hver paa sin Maade særprægede og sjældent helstøbte Personligheder.

Vagtmesteren blev født den 13. Januar 1793 i Gram, hvor Faderen Jacob Kloppenburg, en Ditmarsker af Fødsel, var Tingskriver

i Frøs- og Kalvslund Herreder. Allerede i sit syvende Aar sendtes han paa Skole i Kristiansfelt, og her havde han ofte Lejlighed til at se danske Soldater drage ad den store Landevej snart nord paa, snart syd paa. Det hændte ogsaa, at selve Kronprins Frederik i disse urolige Aar kom til Byen og tog ind i Brødremenighedens Gæstgivergaard, hyldet af baade Store og Smaa. Her opstod hos Drenge Lyst til Militærlivet. Faderen holdt imidlertid igen og fik ham i 1811 optaget paa Seminariet i Tønder, hvor han blev i to Aar, stadig optaget af Tanken om at komme ud i Verden som Soldat. Europa stod jo i Brand under Napoleonskrigene, og der var nok, der kunde sætte en selvbevidst og viljestærk Ynglings Fantasi i Bevægelse.

Med Grundighed forberedte han en Plan, der gik ud paa at

flygte fra Seminariet og tage til Berlin for at melde sig til Tjeneste hos de preussiske Husarer. Planen blev imidlertid røbet, før den kunde udføres, og den gamle Tingskriver indfandt sig nu i Tønder og tog Sønnen med hjem. Da han mærkede, at Tanken om Militærlivet stadig blev stærkere hos den unge Mand, sagde den Gamle en Dag: „Godt, nu skal Du faa Din Vilje. Men betænk, hvad jeg siger til Dig og sikkert vil holde: Jeg er døv, jeg er stum, og jeg er blind overfor enhver Klage, Du siden kommer med, naar Du fortryder!“

Disse Ord blev Indledningen til I. H. Kloppenborgs militære Løbebane, som begyndte en Sommerdag i 1813 paa Rekrutskolen i Wedel, hvor de holstenske Husarer havde Garnison, og varede med et Par Afbrydelser til 1851, da Treaarskrigen var endt.

Med 4 Species-Daler i Lommen, de sidste Penge, han fik af sin Fader, gik han til Fods den lange Vej fra Haderslev til Wedel i tre Dage. Rekrutskolen var haard, efter vore Begreber næsten umenneskelig. Til Gengæld var Læretiden kun kort. Krigen var jo ogsaa naaet ind paa vore Ene-mærker, og man havde Brug for hver Mand.

Kloppenborgs militære Løbebane er en broget Blanding af morsomme Krigseventyr, modige Bedrifter og mærkelige Oplevelser, ofte saa spændende og rige paa Handling som nogen opdigtet Krigsroman, mens Sorg og Glæde

for Heltens Vedkommende vandrør til Hobe, og man samtidig faar et godt Indblik i Datidens Kultur-, politiske og økonomiske Forhold.

Første Gang den unge Husar kommer i Krigsskærmydsel, udmærker han sig ved med stor Dristighed at søge at snige sig gennem en Styrke paa 1200 Kosakker, der er udsendt for at tilegne sig et betydeligt dansk Militærdepot i Itzehoe. Han bliver taget til Fange, men undflyr og vender omsider uskadt tilbage til sin Deling. Omkring Aarsskiftet 1813—14 er han med i Forsvaret af det belejrede Glückstadt.

Da Napoleonskrigen var endt, tog han hjem til sin Fødeegn, hvor der fortaltes sære Ting om hans Skæbne. Den sidste Beretning gik ud paa, at han som Krigsfange var slæbt til Rusland. Han fortæller selv senere om Hjemkomsten: „Jeg laante nogle forrevne Klæder, som jeg iførte mig, det ene Ben var omviklet, og med en gammel, tidligere trekantet Hat paa Hovedet, en Tværsæk paa Ryggen, en stor Stok i Haanden, og ledsaget af en sort Pudelhund, jeg havde faaet af en Kosak, bankede jeg paa hos min Fader ved Midnatstide“. Efter forskellige Forklaringer kommer der en Forsoning i Stand.

De følgende Aar er meget omskiftelige for Kloppenborgs Vedkommende. I 1816 forflyttedes han til det holstenske Lansener-Regiment og tjente ved Major Nording de Wittes Eskadron i Kolding.

Herfra blev han kommanderet til Manegen og Veterinærskolen i København, hvorfra han efter tre Aars Forløb dimitteredes i 1821 med første Karakter og nu blev Berider og Ridelærer ved Eksercerskolen i Haderslev.

Efter nogle Aars Virksomhed her trak et Uvejr op over hans Hoved. Det var dårlige Tider for Landbruget. Hans Fader, der nu var bleven en gammel Mand paa over de firs, ejede to Bøndergaarde, men sad ligesom alle andre Landmænd i Datiden haardt i det. Udgifterne svarede ikke til Indtægterne. Mange Landmænd gik falit. I denne Egn havde Arvingerne efter en Kaptajn Schultz i Aabenraa Penge staaende i flere Gaarde. Da de havde tabt meget, søgte de at komme til Akkord med de Bønder, der havde større Beløb indprotokolerede paa deres Ejendomme.

Den gamle Tingskriver kunde ikke klare disse vanskelige Forhold, og Sønnen tager derfor Orlov fra Militæret og rejser hjem for at hjælpe Faderen, men indvikles her i en Proces, som han taber, samtidig med at han bliver degraderet paa tre Maaneder, hvilket er Grunden til, at han tager sin Afsked fra Regimentet. Efter nogen Tids Forløb opnaar han imidlertid Ansættelse ved Dragonerne i Aarhus. Her blev han i et Par Aar. Derefter opgav han igen Militærlivet, flyttede til Flensborg og begyndte her sammen med en Købmand Caunoy at drive Hestehandel i større Stil. Paa

denne Maade kom han viden om, særlig til Tyskland og Bøhmen, men havde dog ikke videre Held med sig og blev tilsidst ved formaende Venners Hjælp hjulpet til en Rideskole i Flensborg, hvor han uden Næringssorger kunde se sit Udkomme. Men saa udbrød Kri-gen i 1848 og forstyrrede det hele.

Den gamle Soldat meldte sig straks til Tjeneste. Hans første Bedrift var en eventyrlig Rejse gennem det af slesvig-holstenske Tropper besatte Omraade fra Flensborg til København for personlig at bringe Kong Frederik den Syvende den Meddelelse fra de danske Flensborgere, „at det ikke er Flensborgs Borgere, der har ønsket den provisoriske Regering anerkendt, men at det er Magistraten sammen med nogle Advokater, som har sat det igennem.“

Den 28. Marts 1848 om Morgen- en Kl. 8 holdt Kloppenborg paa sin Hest foran Christiansborg Slot og spurgte Portneren, om Generaladjudanten var opstaaet, og om han snarest kunde faa Audiens hos hans Majestæt.

De nærmeste Omstændigheder ved dette første Møde mellem den gamle Soldat fra Napoleonstiden og Kong Frederik den Syvende er saare interessante. Det ender med, at de to drikker et Glas sammen. „Jeg ønsker, De skal drikke min Skaal, inden vi skilles,“ siger Kongen. Fuldt rehabiliteret for tidligere forvoldt Tort og Tilsi-desættelse rejser Kloppenborg fra København som Overvagtimester,

og nu begynder den stolteste Tid i hans Liv, de tre Krigsaar fra 1848-1851. Han deltager i talrige større og mindre Skærmydsler, altid forrest og altid rede til at gaa paa.

Men først naar han faar Lov til at føre Krig paa egen Haand og efter sit eget Hoved, er den gamle Vagtmester ret i sit Es, som da han i 1849 med særlig Bravour holdt Fjenden i Ave i Vestjylland, hvilket havde til Følge, at Kommunalbestyrelsen i Varde i Forening med flere Sogneforstanderskaber paa Vesteregnet rettede en med 1080 Underskrifter forsynet Henvendelse til Kongen for at udvirke noget til Fordel for ham. Indsenderne gik ud fra, at Kloppenborg havde bidra-

til at svække Fjendens Styrke i et vigtigt Øjeblik, netop kort før Slaget ved Fredericia.

Sine sidste Aar henlevede Vagtmester Kloppenborg i Flensborg som Ridelærer. I 1861 udgav han „En gammel Soldats Erindringer“. I denne sin Levnedsbog møder vi ham som en djærv Hugaf af den gamle Skole fra Enevældens Dage, der bramfrit, men dog med en vis berettiget Selvfølelse troværdigt beretter om sine mange sælsomme Oplevelser og Hændelser under de store historiske Begivenheder i forrige Aarhundredes første Halvdel.

Kloppenborg, som under megen Deltagelse af Sønderjyder 1872 havde fejret sit Guldbryllup i Flensborg, døde her 1876.

SAMPLEREN.

Kæmpehøjen ved Daler. Der er en Benhøj ved Daler, og paa den skal der have været ofret Børn i Oldtiden. I min Ungdom 1864 blev der fortalt, at der i Krigen 1807 med England havde været opstillet to Tjæretønder paa den som Bavner. Men da der en Nat stod to Mænd fra Daler Vagt ved Tjæretønderne, var der pludselig kommet en stor Kok løbende og galede stærkt ned ad Højen. De var da blevet saa forskrækkede, at de rendte hjem, alt hvad de kunde. Det er en gammel Kæmpehøj, og den ligger Vest for Vejen fra Kirken ud mod Chausseen. Det er den største Kæmpehøj, jeg nogensinde har set, og min Fader Hans Adersen har kørt flere Tusinde Læs fra den ned i Ellekærsg.

Karl Adersøn, Lydersholm (1906).

Smølvold. Om Smølvold fortælles, at der har boet en Ridder. I Vendertiden er Slottet blevet brændt. Den Mand havde to Døtre, som blev reddet, og de lod da Broager Kirke opføre af Murresterne.

Ved Pastor C Ludvigsen, Aabenraa.

Hellesø. Hellesø bag Holm By paa Als skal have faaet sit Navn af, at i gammel Tid skulde en hellig Jomfru været kørt ud i Søen og og druknet. Vognen skulde have været meget kostbar.

Jørg. Eriksen, Avnø (ved C. Ludvigsen).

Ædt af Svinene. Den sidste katolske Præst ved Lysabild Kirke havde ogsaa Kirken paa Kajnæs at passe. Der fortælles, at han forulykkede en Søndag paa Vejen fra Kajnæs til Lysabild, og da man næste Morgen

søgte efter ham, fandt man kun nogle afgnavede Ben. Det var Svinene, formodentlig dem, der gik paa Olden der, der havde ædt ham

Møller, Avnøbel (ved C Ludvigsen).

Pastor Ebbesen i Svenstrup.

Pastor Ebbesen var Præst i Svenstrup. Han var en dygtig og foretagsom Mand, men havde vist nok saa megen Interesse for økonomiske timelige Foretagender end for sin egentlige Præstegerning. Han oprettede Teglværket Gyllinggaard i Stevning Sogn. Det ivrede han meget for og ofrede megen Tid paa, men en Kreds af hans Menighed var utilfreds med, at han spildte sin Tid dermed, og klagede til Frederik d. 6te over Præsten. Kongen skrev til Pastor Ebbesen, at han skulde værgsø passe sin Gerning og ikke gaa og rode med Teglværket. Men Præsten svarede Frederik d. 6te, at i saa Fald vilde mange Familier blive brødløse, hvortil Kongen bemærkede: „Ja saa kan det jo nok gaa an, Pastor Ebbesen“.

Pastor E. var Stænderdeputeret og døde i Stændersalen i Slesvig. Jørg. Eriksen, Okseøl (ved C. Ludvigsen).

Peder Slikmund. Den Gang Peder Rantzau 1580 havde bygget Trøjborg Slot, havde han ikke sparet. Slottet var usædvanligt smukt med 4 Taarne. Da Slottet var fuldfærdigt, fik han Besøg af Kong Frederik den Anden, som sagde: „Hvad er det, Hr. Peder, mig synes, I har bygget 4 Taarne paa Jert Slot, ved I ikke nok, at Retten til Sligt kun tilkommer kongelig Majestæt alene.“ Peder Rantzau svarede: „Jeg gjorde det ogsaa til Eders Majestæts Ære.“ Hertil bemærkede Kongen: „Det kom I godt fra, Peder Slikmund.“

Kaspar Jensen, Broager.

Hvorledes Tyveriet opdagedes. Hans Iversen i Ertebjerg opdagede hver Morgen, naar han kom ud til sine Køer, at der var forsvunden nogle af hans Gærdestave. Det gentog sig Gang efter Gang uden at han kunde opdage Tyvene. Han fandt da paa en List til at udfinde, hvem det var. Saa tog han Krudt med i Lommen, da han gik ud, og borede Hul i Gærdestavene og fyldte Krudt deri. Da Pælene igen var forsvundne, gik han et Par Dage efter om til Smeden og spurgte, hvis Kedler der var kommen hen for at blive gjort i Stand og kom paa den Maade paa Spor efter Tyvene. (Fra lidt før Midten af det 19. Aarh.)

K. Knudsen, Pøberbjerg (ved C. Ludvigsen).

Fra den tyske Religionsundervisning. Lille Thyra kom en dag hjem fra skole og fortalte sin moder, at i dag havde hun lært, at Jesus gik paa jagt; thi hun havde sunget en sang, der begyndte: „Christ er etter en har“. Det var „Christ, der Retter ist da“ (Kristus, Frelseren, er kommen)

Lille Ruth fortalte en anden dag, at Jesus havde faaet en broder, og han hed Fischer. Det var fortællingen om bespisningen af de 5000, hun havde hørt, og hun kunde ikke tysk nok til at vide, at „Brot“ og „Fische“ betød „brød“ og „fisk“. Så tydede hun sin skolelærdom efter sit eget hovede.

Th.

Tolken og pigens ed. Det har været 1904 eller 1905, at redaktør Lebeck stod som anklaget for amtsretten i Haderslev, og jeg var mødt som tilhører, men var kommet noget for tidligt og derved kom til at høre ogsaa på den foregående sag. I denne var der en pige fra Fjelstrup, der måtte aflægge ed, men da hun ikke kunde tysk, blev tolken af rettens

formand opfordret til at forklare hende edens betydning.

„Du ved jo nok, hvad det er at bande?“ begyndte han. „Jo“, det vidste hun nok. „Ja, for vinner du bander forkert, kommer du i æ Hel“ (Helvede), forklarede tolken videre. Også dette forstod Pigen, og på dette grundlag eftersagde hun så eden og afgav sin forklaring.

Th.

— — —
En militær edsaflæggelse. En forårsdag i 1901 stod jeg i en flok af et halvthundrede „etårig-frivillige“ soldater på Kasernegården ved II. garde-regiment til fods i Berlin. Vi skulde aflægge ed, og jeg tav, medens de andre eftersagde de højtidelige ord. Det var der ingen der lagde mærke til; men ved min side stod en ung sønderjydsk student, der lod munden gå bravt med, og det lød hele tiden tydeligt i mine øren på godt jydsk: „A la'r, som a bander, a bander dog et; a la'r, som a bander, a bander dog et!“ Det var hans ed.

Th

— — —
Grande i Emmerske. Der afholdes Grande i Emmerske to Gange om Aaret, „æ Mikkellgrand“ og „æ Majdavsgrand“. Mikkelsdag betales Landlejen, og Majdag udlejes Kommunens Jorder og Veje.

Granden afholdes paa „æ Grandstej“. Grandstedets Vært faar en lille Godtgørelse for Beværtningen, og der er fra gammel Tid nøje bestemt, hvor megen Brændevin der skal købes. Det var før saa rigeligt, at man har maattet køre enkelte hjem paa Trillebør.

Byens Bekendtgørelser sker ved „Gadesedler“. I Lund, Burkal Sogn sendtes endnu i 1915 Bekendtgørelserne rundt ved en Jernstang, omtrent 25 cm lang, firkantet, med et Øje eller en Ring forneden til Optagelse af Sedlen.

M. S.

Et Bindebrev fra Abild. (omkring 1815).

Hoydtærede Kiere Ven!

Den Dag til glæde os fremglider,
Men ei til hanscel er for dig,
Men det skal glæde os i live,
At vi kan være fornøvelig.
Saa vil jeg dog dig nu fortælle,
Hvad udi Nat jeg drømmet har.
Jeg drømte, jeg var ud paa Fangsten
Og udi Snaren fik et Fuel,
Som verken hafte feer eller Vinger,
Men var aldeles ganske tam
Da jeg opvaagnet af denne Drømme,
Da tænste jeg, hvad betyder det.
Jeg op af Sengen da mon ile,
Og til min Almonak jeg gik,
Og efter Dartom jeg da lete,
Som vi paa denne Dag io skrev.
Men ach vor glad jeg blev i Sinde,
Da jeg fik denne Dag at finde.
Vil du om denne Dag mig spørge,
Da er det jo NN-Dag til Ære.
Derfor jeg og isinde fik,
I vor dan det end og saa gik,
At jeg dig gierne binde vil,
Ja legge nogen Or der til.
Derfor jeg binder dig,
Verken med baand eller Bast,
Ikke heller som Dallila band

Samson fast,

Men med et lidet Brev saa fast,
Og der med ogsaa noget mere.
Vil du af dette Fengsel være,
Da maa du løse dig med Ære.
Stor skienk og gave begier jeg ei,
Ikke heller vil jeg der om skrive,
Hvar du os for dette Brev skal give
Jo mere skienk du os beviser,
Jo større er din Ære og Priis.
Bunden er du og bunden skal du
være,

Ind til den Dag du løber dig

med Ære

Om du end vad min Ven saa rar,
Saa jeg dig dog vist bunden har.
Her efter jeg jo og vil sætte
Di Navner vor efter du dig kan rette.

C. Maibøll, Jejsing.

Tønder Amts Centraltrykkeri

Østergade 40

Tønder

Telefon 141

Bog- og Akcidenstrykkeri
Formularlager - Bogbinderi



Et Eksemplar af

**Vahl og Hat: Jorden og Menne-
skelivet 1-4. heftet**

sælges til betydelig nedsat Pris,
da første Bind er opskåret.

Hans Beck's Boghandel
Tønder.

Johs. Paulsen Schmidt's Boghandel, Tønder
Vestergade 67

Telefon 261

Stort Udvalg i Skønlitteratur, Fylde-
penne, Æskepost, billige franske
Raderinger og Lædervarer.

Hurtig

og præcis Besørgelse af alt indenfor Bog-, Kunst og Musik-Branchen
fra Inland og Udland.

I VESTSLESVIG

bør man læse

VESTKYSTEN.

Indmeld Dem i
«historisk Samfund for Sønderjylland»

Bil-

Traktor — Motor — Maskin

Smøre-

Olier

Fedt, Vognsførelse, Gear-
kasseolie og Drivremme

kun Ima Kvaliteter

CARL BORCH

Tønder

Telf. 44

V. J. LUND

Bogbinderi og
Protokolfabrik

TØNDER

Østergade 40

Over Gaarden



Alt Bogbinderarbejde
udføres hurtigt og solidt.

LYS & KRAFT
RADIO

VESTERGADE 17 TLF. 378

N. PICULELL

Piano-
bygger

Forlang Tilbud fra
J. B. Jepsen, Tønder

Pianoer, Hus-Orgler, Noder, Grammofoner